

DECRETE ȘI CĂRȚI DIDACTICE IMPRIMATE PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNTUL DIN TRANSILVANIA ȘI BANAT (1771—1822)

DAN RIPĂ-BUICLIU

În lucrarea noastră ne ocupăm de o serie de legiuiri școlare și de cărți didactice și metodice destinate învățămîntului din Transilvania și Banat¹, sub raportul caracterului lor de tipărituri care se integrează în Bibliografia națională veche (1508—1830)².

De menționat faptul că, începînd cu perioada ultimelor trei decenii ale secolului al XVIII-lea, sistemul de învățămînt din teritoriile românești, aflate sub dominația habsburgică, a cunoscut în domeniile sale de organizare și de activitate didactică propriu-zisă, efectele politicii de etatizare, puternic marcată de climatul cultural al absolutismului luminat și al Școlii ardelenne. Astfel, planurile de învățămînt și legiferările școlare (1774—1805), destinate învățămîntului elementar și mediu, au fost elaborate sub directivele administrației, în intenția acesteia de a moderniza învățămîntul, în spiritul epocii și al planului de măsuri care vizau consolidarea statului multinațional austriac.

De asemenea, seria de tipărituri școlare, utilizează ca modele unele manuale germane, îndeosebi pe cele elaborate de cărturarul și reformatorul școlar Iohann Ignaz von Felbiger, fiind în majoritatea lor, nicidecum simple traduceri, ci reeditări completate și prelucrate de cărturarii români și sîrbi din Transilvania, Banat și Serbia, care și-au pus pecetea originalității gândirii lor pedagogice la crearea și consolidarea treptată a învățămîntului național.

Mergînd pe linia cercetării bibliografice, ne-am oprit asupra unor

1. Vezi discuția amplă și pertinentă în lucrările semnate de Lucia Protopopescu, **Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania (1774—1805)**. București, 1966; Octavian Ghiбу, **Din istoria literaturii didactice românești**, Ediție îngrijită de Octavian Păun; Tabel cronologic ... de V. Popeangă. București, 1975; Fl. Zgraon, **Tipăriturile vieneze din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și unificarea limbii române literare**, în *Limba română*, an XXV, nr. 1, 1976; Petre Radu și Dimitrie Onciulescu, **Contribuții la istoria învățămîntului din Banat pînă la 1800**. București, 1977; Victor Țircovnicu, **Istoria învățămîntului din Banat pînă la 1800**, București, 1978; Ștefan Bărsănescu și Florela Bărsănescu, **Dicționar cronologic, Educația, învățămîntul, gîndirea pedagogică din România**, București, 1978; George Șt. Andonie, **Istoria matematicii în România**, București, 1965.
2. Vezi monumentală operă cultural-științifică, elaborată de I. Bianu, N. Hodoș și D. Simionescu, **Bibliografia românească veche (1508—1830)**, tom I—IV, București, 1903—1944 (abreviat BRV I—IV); D. Poenaru, **Contribuții la Bibliografia românească veche**, Muzeul județean Dimbovița, Tîrgoviște, 1973 (abreviat C. BRV); G. Petrik, **Magyarország bibliográphiája**, II, III. Budapest, 1890—1891 (passim); Florian Dudaș, **Contribuții privind cartea românească în epoca luminilor**, Biblioteca „Crisia”, V. Muzeul Țării Crișului, Oradea, 1979; Dan Ripă-Buicliu și Marlana Jaklovsky, **Orinduilei transilvănene inedite (1787—1830)**. **Contribuții la Bibliografia românească veche**, în Danubius, Muzeul de istorie Galați, Galați, 1979; D. Ripă-Buicliu, **Contribuții privind cartea românească veche (1780—1828)**, în Potaissa, II, Turda, 1980 (sub tipar).

decrete școlare imprimate și asupra unui grupaj de manuale didactice, considerînd ca necesară includerea celor inedite în cadrul Bibliografiei române vechi³, respectiv completarea cu noi elemente a cadrului descriptiv bibliografic al unor tipărituri deja cunoscute⁴.

I. A D D E N D A

1) NORMAL — PATENT/„Regulamentul iliric”, Viena, 1771, iunie 20, redacție latino-româno-chirilică;

Text dispus pe două coloane, în paralel.

Reprezintă un important regulament școlar, format din peste 24 articole, dat pentru națiunea ilirică neunită, act trimis locot-colonelului baron de Papilla (român de origine, organizatorul graniței militare bănățene) „batalionul românesc” din 1768 în Banat, subl. ns), la 11. XI. 1771, „pentru Districtul grăniceresc valah”.

Cf. Gr. Popiți, *Aspecte ale învățămîntului românesc din Banat, la sfîrșitul sec. al XVIII-lea*, în *Tibiscum*, 1, 1970, p. 28—44, p. 76; P. Radu și D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 107—108.

În acest document sînt cuprinse și cîteva prevederi referitoare la învățămîntul românesc și sîrbesc, atît din Banatul cameral, cît și din Granița militară.

Este considerat drept important act care organizează sistemul de învățămînt iliricesc, „dirijat bineînțeles de Curtea de la Viena, pentru precizarea scopurilor sale politice, fiind astfel un document care „se înscrie perfect pe linia diplomației habsburgice, diplomația dezbinării”.

De menționat că printre prevederile sale figura și viitoarea editare a manualelor la Viena, în cadrul tipografiei Iosif Kurzböck.

Vezi discuție pertinentă, în V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 69—70 (Autorul datează Normal-Patentul la 20 mai (?) 1771, subl. ns)

2) REGULAE DIRECTIVAE für Verbesserung des ilyrischen und walachischen Licht — unierten Elementar oder Trivialschulwesens in denen Kays. Königl. Erbländern /Regulile directive pentru îmbunătățirea învățămîntului din școlile elementare sau triviale ilirice (sîrbești) și românești neunite/, Viena, 1774.

Constituie „primul regulament școlar (legiuire școlară, subl. ns.) pentru învățămîntul din Banat, care oglindea tendința organizării activității școlare către stat”, în scopul captării și menținerii adeziunii populației ilirice (românești și sîrbești etc., subl. ns.), față de coroana habsburgică și de a o utiliza ca mijloc de temperare a pretențiilor de autonomie ale maghiarilor.

Documentul imprimat are mare însemnătate pentru dezvoltarea școlilor românești și sîrbești din Banat sancționat de împărăteasa Maria Tereza la 24 mai 1774, pe baza Planului privind reforma școlară din Banat, alcătuit de Deputăție ilirică din anul 1772, înainte de Allgemeine Schulordnung, Viena, 1774.

Astfel legiuirea prevedea, printre altele „înființarea a 373 de școli noi și repararea a 21 clădiri de școală, precum și construirea a 19 locuințe pentru învățători”.

Legiuirea este alcătuită din 52 de articole, care cuprind hotărîri privind clădirile școlare (art 1—12), învățătorii (art 13—25), conținutul învățămîntului și metodele de predare (art 26—32), frecvența școlară (art 34—41), controlul învățămîntului (art 42—51), fondurile școlare (art 52).

Textul german al imprimatului se află la A.S.A.N.U., Fond A, 1774, nr. 125.

3. Asupra principiilor de întocmire a bibliografiei naționale vechi, vezi în V. Cîndea, *Poate, fi inclusă cartea lui Carra „Histoire de la Moldavie et de la Valachie”, în Bibliografia românească veche?* în *Studii și cercetări de bibliologie*, I, București, 1955, p. 245; D. Simionescu, *Le livre grec imprimé en Roumanie (1642—1830)*, în volumul „Symposium «L'Epoque phanariote», 21—25 octombrie 1970, „Institute for Balkan Studies, 145, Thessaloniki, 1974, p. 130 și urm. Vezi Anexa I. ADDENDA (1771—1786).

4. Vezi Anexa II. CORRIGENDA (1771—1822). Mulțumim pentru sollicitudine, tov. Maria Brînză, bibliotecară la Biblioteca „V.A. Urechia” Galați.

Vezi discuția amplă în V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 128—132 (facsimil la p. 224—225); Șt. Bârsănescu și Fl. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 41.

3) ALLGEMEINE SCHULORDNUNG für die deutschen Normal — Haupt und Trivialschulen in sämtlichen. Kaiserl. Königl. Erbländern d.d. Wien den 6-ten December (1774 / = Așezămîntul general al școlilor germane normale, centrale și triviale, pentru toate ținuturile împărătești și regești / Wien, gedrucht Joh(ann) Th.(omas) v(on) Trattnern, in-2°, 29 file.

Referință bibliografică: G. Petrik, *Magyarország bibliographiája, (1712—1860)*, vol. III (O—Z), Budapesta, 1891, p. 339.

Este considerată drept prima legiuire școlară de seamă a epocii sfîrșitului secolului XVIII-lea, operă a piaristului Ignaz Felbiger, care a fost sancționat de Maria Tereza la 6 dec. 1774, și care duce la o însemnată modernizare a învățămîntului austriac și a celui practicat în școlile de limbă germană din Transilvania, în care au intrat și elevi români.

Această lege școlară a stat la baza învățămîntului elementar german din școlile din Austria (provinciile ereditare) respectiv în școlile din Granița militară și școlile germane din Banatul provincial, organizat pe trei feluri de școli; triviale, capitale și normale.

De menționat că această lege școlară a cunoscut o retipărire modernă, în „Beiträge zur Geschichte des Österr. Erziehungs — und Schulgeschichte, Heft V, Leipzig, 1904.

Cf. discuției în L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 23; V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 126—128.

4) SCHUL PATENT / = PATENTENWURF / = Patent școlar, Viena, Tipografia Iosif L. von Kurzböck, 1776, noiembrie 2.

Tipăritură trilingvă (germană, sîrbă și romină). Tiraj — 1500 de exemplare imprimate.

Un exemplar descris — în redacție bilingvă: germano—slavono—sîrbă, text dispus pe două coloane (Depozit: A.P.S.K.), (= Pokrajinski Arhiv u Sremski Karlovcima / Arhivele provinciale din Sremski Karlović), cutia 1336 B, 1776, nr. 386).

Legiuire școlară privind reglementarea învățămîntului trivial ortodox din Banatul Timișoarei, sancționat de împărăteasa Maria Tereza la 2 XI 1776.

Cuprins: 31 articole care se referă la următoarele probleme: clădirile școlare și înzestrarea lor (art. 1—10); învățătorul (art. 11—18); conținutul învățămîntului și metodele de predare (art. 19—26), frecventarea școlară (art. 27—30) și inspecția școlii (art. 31).

În text se mai recomandă o serie de manuale de metodică (I. Felbiger, *Nothwendiges Handbuch*, Viena, 1774), de caligrafie și de aritmetică, aflate sub tipar în momentul acela.

Vezi discuție amplă și pertinentă în, P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 133 și nota 200); V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 132—136 (facsimil, în grupajul de planșe de la p. 224—225).

5) ORFELIN, Zaharia, SLAVENSKAIA I. VALAHIISKAIA KALIGRAFIA / Caligrafia slavonă și română, Karlovitz, 1778, ed. I.

Tipăritură cu text dispus în 16 p.

Descriere bibliografică:

- p. 2: Ilustrații care arată cum se taie pana de gîscă spre a fi folosită la scris;
- p. 3: Ilustrații care reprezintă poziția corectă a școlarului la scris și cum să țină pana cu mîna;
- p. 4: Două modele de liniere a collor de scris;
- p. 5: Modele de diferite elemente grafice (linii drepte, bastoane, zale etc.) și imbinarea lor pentru formarea literelor chirilice și a cifrelor;

- p. 6—7 : Modele de litere, silabe, cuvinte ;
 p. 8—9, 11 : Modele de scris cu litere mari și texte încheiate slavone ;
 p. 10 : Modele cu texte românești scrise cu litere chirilice ;
 p. 12 : Litere cirile mici și mari folosite în cancelarii ;
 p. 13—13 : Litere mari și mici folosite în cărțile bisericești ;
 p. 15—16 : Litere chirilice mici și mari folosite în cancelariile românești și un model de text scris cu astfel de litere.

Descriere în V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 204 ; planșă a foi de titlu la p. 224—225.

NOTA : Despre activitatea didactică a lui Zaharia Orfelin, vezi Zaharija Orfelin, *jivot i rad mu*, Beograd, 1923.

6) **RATIO EDUCATIONIS totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provinciae eidem Adnexas, Vindobonae, tomus I, 1777, Typis Ioan Thom. nob. de Trattnern, ediția I.**

in — 8°, 496 p. + 4 tabele

Tipăritura reprezintă un regulament școlar alcătuit pe baza principiilor stabilite de Iohann von Felbiger, privind reforma învățămîntului în spiritul etatist al absolutismului luminat al epocii tereziene.

Decretul școlar, care s-a sancționat la 22 august 1777, se aplica tuturor gradelor de învățămînt, fiind structurat pe trei părți :

I. — despre învățămîntul elementar ; II — despre învățămîntul mediu și superior ; III — despre autoritățile școlare. De menționat și faptul că legea școlară tereziiană prevedea și înființarea de școli pentru românii din Transilvania.

Alte ediții ale legiurii :

— ediția a II-a : Budae, 1806, Typis reg. universitatis hung. in — 8°, XX + 315 p. + 11 tabele ;

— ediția a III-a : Posonii, 1826, Typis Lud. Landerer de Fűskút, in — 2°, XVI + 116 p. + 12 tabele + 45 p ;

— ediția a IV-a : Pestini, 1828, Typ. Lud. Landerer, in — 2°, VIII + 96 f + 5 tabele.

Referințe bibliografice : G. Petrik, *op. cit.*, tom. III (Ö—Z), Budapest, 1891, p. 182.

Discuție în L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 23 ; V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 136—137, *passim* ; Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, refăcută, București, 1967, p. 243—244 ; Șt. Bărsănescu și Florela Bărsănescu, în *op. cit.*, p. 46 și 56, opiniază următoarele : „cu aplicarea legii, la Pojon (Bratislava), în perioada martie — mai 1782, funcționează o comisie formată din însuși reformatorul școlar J. Felbiger, T. Iancovici de Mirievo, și inspectorii școlari ai districtelor Timișoara, Buda, Zagreb“ ;

— „în organizarea școlii superioare în limba română din Țara Românească de la Sf. Sava, profesorul Gheorghe Lazăr s-a condus avînd drept model și legiurile școlare aplicate în Transilvania, printre care și Ratio educationis, Viena, 1777“.

De remarcat și elementul de precizare (!) ce-l aduc P. Radu și D. Onciulescu, în *op. cit.*, p. 141 și 154—155, nota 225 : legiuirea a fost elaborată de Iosef Ūrmeny, *consilier aulic* și Daniel Trestyanski, *arhivar cameral aulic*.

7) **NORMA REGIA pro SCHOLIS MAGNI PRINCIPATUS TRANSILVANIAE, Josephi II, Caesar, Aug. Magni Principis Trans. Jussu Edita, Cibinii, MDCCLXXXI (1781), Typis Martini Hochmeister, typogr. et bibliopol. priv., latină.**

in — 4°, 73 f.

G. Petrik, *op. cit.*, vol. II (Gy—O), Budapesta, 1890 : p. 886.

Tipăritura este considerată drept o legiuire școlară izofină pentru Transilvania, elaborată în cadrul programului de învățămînt etatist austriac, privind organizarea învățămîntului gimnazial al școlilor latine, „care va influența timp de un sfert de secol organizarea învățămîntului naționalităților, inclusiv al românilor din Transilvania, lovind în principiile Unio Trium Nationum.

De menționat că această lege a fost completată în 1784, de un decret privind învățământul din Transilvania; efectele acestora restrângându-se la sfârșitul secolului al XVIII-lea, anulându-se odată cu intrarea în vigoare a legii școlare austriece Politische Verfassung der deutschen Volksschulen, Viena, 1805.

Vezi discuție pertinentă în Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 23—24; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, refăcută, București, 1967.

Șt. Bârsănescu și Fl. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 45.

8) MAGYAR Simeon, GRAMMATICA VALACHICA, TRES PRIMAE PARTES QUARUM TERTIA ORTOGRAPHICAM VALACHICAM LITTERIS LATINIS ELABORATAM CONSTITUIT, Viena, 1786.

Tipăritura reprezintă un manual de ortografie datorat lui S. Magyar (1754—1800), directorul școlilor naționale românești din eparhia unită a Oradei pînă în anul 1791.

Vezi notă bio-bibliografică în: L. Gálldi, Simeon Magyar, *Ein Rumänischer Pionier der Josephinischen Schulreform*, în *tudes sur l'Europe Centro-Orientale*, nr. 34, Budapesta, 1941, apud L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 131.

Vezi comentariu ad hoc și în BRV II — 477, p. 292, V. Bolca, Școala normală română unită din Oradea (1784—1934), Oradea, 1934; Oct. Ghibu, *Din istoria literaturii didactice române*, Ediția Oct. Păun. Note și comentarii V. Popeangă, E.D.P. București, 1966, p. 293, nota 95.

9) MAGYAR, Simeon, KARTE DE A.B.C. SPRE FOLOSUL ȘCOLILOR NEAMNICEȘTI, [Viena (?) Oradea (?)], 1786.

Manual cunoscut și sub titlul de „Abecedarul germanico-valachicum”.

Vezi L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 114 și 131, (se menționează că, întrucît textul este redactat cu ortografie maghiară, tipăritura provine, probabil, de la Comisia școlară din Oradea, avîndu-l ca autor pe S. Magyar).

10) MAGYAR, Simeon, CALLIGRAPHIA pro linguis germanica et walahica, Viena, 1786, ediția a II-a.

Constituie traducerea făcut de Simeon Magyar (= Simion Maghiar) a manualului de caligrafie al lui Z. Orfelin, Slavenskaia i valahiiskaia Kaligrafia, Carlovitz, 1778, fiind considerată drept primul (!) manual de caligrafie folosit în școlile din Transilvania.

Discuție în L. Gálldi, *op. cit.*, apud L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 130; Al. Elian, *Primul manual de caligrafie chirilică românească*, în „Prima sesiune științifică de bibliografie și documentare”, București, 1957, p. 180 și urm.; Șt. Bârsănescu și Fl. Bârsănescu, *op. cit.*, p. 47.

II. C O R R I G E N D A

1) 374 — II. BUCVAR sau începere de învățatură celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești, Viena, 1771 august 27, Tipografia lui Iosif Laurențiu Kurzböck.

La relația din BRV II — 374, p. 195—196, referitoare la paginație, de menționat că ea conține 63 de file numerotate.

Tipăritura, care constituie o reeditare și o amplificare a textului Bucvariului (Bucovavnă), Iași, 1755, publicat de Iacob Putneanu, respectiv reprezintă prima carte românească ieșită din tipografia lui I.L. von Kurzböck.

Vezi Oct. Ghibu, *op. cit.*, ediția Oct. Păun, p. 48; Fl. Zgraon, *op. cit.*, p. 44—45; P. Radu și D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 217.

Potrivit relației L. Protopopescu, în *op. cit.*, p. 99—100 și 118, Predoslovia lucrării traduce un original austriac, buvarul, „marcînd începutul tendinței etatiste, de a prelua și supraveghea publicațiile pentru români, deschizînd serla de cărți școlare românești ce va urma (după această ediție, subl. ns)”.

N. Gavrilović, în *Versiunea românească a „Catehismului mic” de Jovan Raici*, în Mitropolia Banatului, an XXVIII, nr. 7—9, 1978, p. 361, afirmă: „Textul Bucva-

rului, Iași, 1755, utilizat drept model, a fost revăzut de Sava Lazarevici (traducătorul Deputăției aulice ilirice), care a avizat imprimarea, cu condiția ca în text să se facă modificări radicale. Sanționarea textului tipăriturii de către Maria Tereza a avut loc la 27 iunie 1771, cartea intrând imediat la tipar. Tirajul cărții care a ieșit în august 1771, a fost de 5 000 de exemplare, fiind trimis în Banat spre difuzare gratuită, acest lucru făcându-i-se cunoscut mitropolitului de Karlovitz. (Cf. Arhiva Voivodinei din Sr. Karlovci, Fond Deputăția aulică ilirică, cutia 1285, fasc. 15 A, nr. 106).

Cuprinsul tipăriturii : Buchiile (literele chirilice) cu „sloguri (silabe)“ ; rugăciunile de seară și de dimineață ; „rînduala“ (rugăcuniile) înainte și după masă ; cele zece porunci, cele șapte taine creștinești ; cele șapte daruri ale Domnului sfînt și altele, simbolul Patriarhului Atanasie, „învățătură pentru credința catolică“ (= simbolul credinței) ; paraclisul Maicii Domnului și sinaxarul celor 12 luni.

2) 400 — II, IV. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRĂ ARITMETICĂ.../ ANLEITUNG zur Rechenkunst zum Gebrauche der in den Trivialschulen lernenden nicht unirten Walachischen Jugend, Viena, 1777, Tipografia Joseph Elden von Kurzbeck.

Ediția I, bilingvă, româno-germană, 151 p. signaturi, A.—K.

BRV II — 400, p. 219 ; IV, p. 256 ; G. Mihailovici, Srpska bibliografija XVIII veka Bibliografia sîrbă a secolului al XVIII-lea, Beograd, 1964, p. 141.

Descriere bibliografică : Paginația numerotată par de la p. 2 — la p. 150 conține textul românesc, iar cea numerotată impar (de la p. 3 la p. 151) cuprinde textul paralel, în germană. P. 1 — albă ; p. [2] Titlul (în românește) ; p. [3] — titlul (în germană) ; p. 4, 6, 8, 10, 12, 14 — Pinax adecă însemnare de ce să află în carte aceasta de socoteală ; p. 5, 7, 9, 11, 13, 15 : *Tabellarischer Inhalt des Rechenbuchs* ; p. 16—39 : Ducere de mână cătră Arithmetica / *Anleitung zur Rechenkunst* — text care cuprinde 4 paragrafe, intitulate astfel (în românește) :

I) Tălcuirea den nainta poveșuitoare ; II) Pentru numerare ; III) Pentru sămnele numerilor ; IV) Pentru zicere și scriere numerilor ; (Obs. urmează trei capitole distincte : p—40 — 88 : Capitolu I — Pentru ceale patru șpeșes (Pentru cele obicinuite patru șpeșes arithmetichi și numerile întregi de același) ; p. 88—133 : Capitolul II — Pentru numerile cele numite ; p. 134—151 : Capitolul III — Pentru oarecare sămnele și pentru regula Detri.

Traducerea românească a acestei ediții este atribuită de Fl. Zgraon, în *op. cit.*, p. 45, lui Teodor Iancovici de Mirievo, director al școlilor neunite din Banat, pe cînd V. Țircovnicu, în *op. cit.*, p. 205—206, notele 2 și 4, îl menționează pe macedoneanul Atanasie Demetrovici Secheres (Sekeresh), corector și cenzor, între 1772—1795, al cărților românești, sîrbești și grecești, din tipografia I. Kurzböck.

Modelul utilizat a fost manualul german de aritmetică al lui I. von Felbiger, *Anleitung zur Rechenkunst zum Gebrauche d.d. Schulen in den K.K. Staaten. Erster Theil. Für Landschulen und die niedrigsten Klassen der Stadtschulen /* Indrumare în aritmetică pentru folosul școlilor germane din statele cezaro-crăiești. Partea I ; pentru școlile rurale și pentru clasele mici ale școlilor de oraș / Partea I-II, Viena, 1776 (de menționat că doar partea I-a a manualului felbigerian s-a folosit pentru școlile românești și sîrbești, pe cînd partea a II-a cuprindea materia care se preda în școlile capitale și normale. Vezi Fl. Zgraon și V. Țircovnicu, *op. cit.*

Alte referințe bibliografice : G.Șt. Andonie, *Istoria matematicii în România*, I, București, 1965, p. 95—97 ; Șt. Bărsănescu și Fl. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 40—41.

3) 402 — II. BUCVARIUL pentru pruncii cei rumânești carii se află în crălasca ungureasca țară și hotarăle ei împreunate, Beciu (Viena), 1777, româno-chirilică, ed. I.

BRV II — 402, p. 219.

Lucrarea reprezintă o traducere a prelucrării în slavo-sîrbo-germană a lui Theodor Iancovici, Az Bucinaia Dstita, Viena, 1776, (Șt. Novakovici, *op. cit.*, poz. 62, p. 15) notează „Az Rucinaia Kniga, Viena, 1776), după bucvarele germane ale piaristului Iohann von Felbiger, reformator școlar, autor a numeroase manuale

(catehisme, bucvare, caligrafii, gramatică germană, geografie, aritmetică, geometrie), modele care se traduc în toate limbile din cuprinsul imperiului habsburgic: în sîrbă, italiană, română, cehă, slovacă, polonă și maghiară, subl. ns.).

Despre personalitatea acestui cărturar, vezi P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 109, 134—135, 144 (nota 67).

Lucrarea are ca model indicațiile lui Felbiger, date în *Nothwendiges Handbuch, zum Gebrauche der Lehrer, in den deutschen Schulen*, Viena, 1774, partea a II-a. Abecedarul — adaptare făcută în redacție sîrbă-slavonă de către Theodor Iancovici, a fost tradus în românește de către arhimandritul Ioan Földvari, vicarul episcopiei din Virșeț, însărcinat în acest scop de către Vincențiu (Vichentie) Ivanovici Vidac, mitropolit de Carloviț.

Vezi și V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 197—198; P. Radu și D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 217.

4) 409 — II; C. B.R.V. — 67. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRE CINSTE ȘI DIREPTATE, Viena, 1777, Tipografia Iosif Kurzböck, ediție româno-germană.

La descrierea din BRV II — 409, p. 222, de menționat că reprezintă ediția I a acestui titlu de carte (vezi manualele similare în 1781 (ed. a II-a) și 1785 (ed. a III-a)).

Cf. L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 101; C. B.R.V. — 67, p. 71.

De adăugat faptul că această lucrare reprezintă prima carte de citire propriu-zisă (în înțeles modern, n.n.) cu rol educativ și metodic.

Traducerea acestei lucrări, al cărei autor este Zaharia Orfelin, se atribuie de Fl. Zgraon, în *op. cit.*, p. 45 lui Theodor Iancovici de Mirievo, spre deosebire de L. Protopopescu, în *op. cit.*, p. 100, care o atribuie lui Daniel Marginai (Lazarini).

V. Țircovnicu, în *op. cit.*, p. 202—203, argumentează însă că această tipăritură are drept model un manual german al lui I. Felbiger, în traducerea făcută pentru școlile românești de către Ioan Földvari, care a și fost remunerat pentru acest lucru. Acest manual a fost reeditat cu unele mici modificări la Viena, în anii 1781—1785, 1788 și 1793; apoi la Buda, în anii 1798 și 1801 (L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 120).

Cf. B.R.V. II — 520, 563, 614; C. B.R.V. — 67, 105; Șt. Bărsănescu și Fl. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 41 și 43, menționează: Abecedar, după J. Felbiger, *op. cit.*, Viena, 1777; o carte metodică datorată traducerii lui Theodor Iancovici de Mirievo.

5) 452 — II. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRĂ ARITMETICĂ, Viena, 1782, Tipografia lui I. Kurzböck, româno-germană, B.R.V. II — 452, p. 274.

De menționat că reprezintă ediția a II-a și că acest manual a folosit ca posibil model lucrarea lui I. von Felbiger, *Anleitung zur Rechenkunst zum Gebrauche der in den Trivialschulen...* Viena, 1776, Partea I.

Despre aportul lui S. Maghiar ca autor al traducerii în românește, vezi V. Bolca, *op. cit.*, p. 31 — apud Fl. Dudaș, *Contribuții privind cartea românească veche în epoca luminilor*, Muzeul Țării Crișurilor, Biblioteca „Crisia”, V, Oradea, 1979, p. 37/373; G. Șt. Andonie, în *op. cit.*, p. 97—98, menționează însă ca autor al traducerii românești, pe Theodor Iancovici de Mirievo.

6) 477 — II. ORTOGRAFIE SAU SCRISOARE DREAPTA PENTRU FOLOSUL ȘCOALELOR NEAMNICEȘTI, Viena, 1784, Tipografia Iosif Kurzböck.

B.R.V. II — 477, p. 292.

De menționat că L. Protopopescu, în *op. cit.*, p. 131, atribuie această tipăritură lui Simion Maghiar, autor al citorva manuale didactice.

7) 489 — II. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRĂ ARITMETICĂ..., Viena, 1785, Tipografia Iosif Kurzböck.

B.R.V. II — 489, p. 305—306.

Ediție bilingvă, româno-germană, 151 p.

Această ediție, a III-a, a folosit drept model lucrarea germană a lui I. Felbiger, *Anleitung zur Rechenkunst...*, Viena, 1776, Partea a II-a.

Vezi și V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 206; G. Șt. Andonie, *op. cit.*, p. 96.

8) 496 — II, IV. ÎNDREPTARE CĂTRE ARITMETICĂ. Blaj, 1785.

B.R.V. II — 496, p. 350 ; IV. p. 264.

Manualul reprezintă o traducere completată, realizată de Gheorghe Șincai, pe un plan superior față de traducerea efectuată de Theodor Iancovici de Mirievo (vezi *Ducere de mână către aritmetică*, Viena, 1777, ed. I).

Ca model s-a folosit lucrarea lui I. von Felbiger, *Anleitung zur Rechenkunst...* Viena, 1776, Partea I.

Lucrarea constituie a doua carte de matematică tipărită în limba română. Vezi G. Șt. Andonie, *op. cit.*, p. 97—98 ; M. Tomuș, Gheorghe Șincai, *Viața și opera*, București, 1965, p. 244.

9. C. B.R.V. — 67. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRĂ CINSTEA ȘI DIREPTATEA, Viena, 1785.

D. Poenaru, *op. cit.*, poz. 67, p. 71.

De menționat că autorul modelului german este Iohann von Felbiger, iar ediția aceasta este a II-a, întrucât cea princeps datează din 1777.

Cf. L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 147 ; V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 202.

10) 520 — II. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRĂ CINSTE ȘI DIREPTATE, Viena, 1788.

B.R.V. II — 520, p. 324 ; IV, p. 267.

Reprezintă traducerea din slavo-sârbească făcută de Atanasie Demetrovici Sechereș, respectiv ediția a III-a vieneză.

Cf. P. Radu și D. Onciulescu, *op. cit.*, p. 234.

Obs. Cei doi autori menționează că și edițiile acestei tipărituri de la : Viena, 1793 (B.R.V. II — 563, p. 353) ; Buda, 1798 (B.R.V. II — 614, p. 402) ; Buda, 1801 (D. Poenaru, *op. cit.*, Adăugiri, p. 100—101), constituie, de asemenea, reeditări ale aceluiași traduceri (subl. ns.).

11) 533 — II. A B C oder Namenbüchlein... / BUCVARIU PENTRU PRUNCII CEI RUMANEȘTI..., Viena, 1790, Tipografia Iosif Kurzböck.

B.R.V. II — 533, p. 334.

Paternitatea de autor al acestui manual de 82 de pagini, se atribuie lui Theodor Iancovici de Mirievo.

Vezi V. Țircovnicu, *op. cit.*, p. 202, nota 2.

12) 554 — II. DUCERE DE MÂNĂ CĂTRĂ FRUMOASA SCRISOARE RUMANEASCĂ PENTRU ÎNTREBUINȚARE ȘCOALELOR CELOR NATIONALNICI RUMĂNEȘTI, Viena, 1792, Tipografia Ștefan Novakovici, bilingvă.

B.R.V. II — 554, p. 349.

Acest manual de caligrafie folosește ca model lucrarea lui Z. Orfelin, *Slavenskaia i valahiiskaia Kaligrafia*, Carlovitz, 1778.

Ediția din 1792 reprezintă ediția a II-a, versiunea românească a manualului adaptat al lui S. Maghiar, *Calligraphia prolinguis germanica et walachica*, Viena, 1786.

În B.R.V. II — 554, p. 349, se menționează că tipăritura are 8 f. + 1 tabelă litografiată ; în L. Protopopescu, *op. cit.*, p. 130, se notează că metodică specială de caligrafie este de „20 pagini”, iar Stojan Novakovici, în *op. cit.*, poz. 118, p. 29, precizează că fiind în — 8°, de 18 f. + 1 f. tabelă.

Considerăm că în B.R.V. II — 554, p. 349, s-a strecurat o eroare tipografică : „8”, în loc de „18” (subl. ns.).

13) 616 — II ; IV. MOLNAR Piuariu, Ioan, RETORICA, Buda, 1798.

La descrierea din B.R.V. II — 616, p. 403—404, IV. — p. 272 ; Fl. Dudaș, *op. cit.*, p. 39/4375, trebuie adăugată și relația privind reeditarea lucrării : Ioan Molnar, *Retorica adecă învățătură și întocmirea frumoasei cuvintări* Ediție critică, prefată, notă asupra ediției, glosar și indice de Aurel Sasu, Colecția „Testimonia”, Cluj-Napoca, 1976, unde îngrijitorul ediției, A. Sasu, o consideră drept primul tratat de teorie literară tipărită în limba română.

Vezi „Prefață”, în *op. cit.*, p. 5—33.

Aurel Sasu combate afirmația Luciei Protopopescu, în *op. cit.*, conform căreia modelul Retoricii lui I. Piuariu — Molnar ar fi lucrarea lui Fr. Chr. Baumelster, *Elementa philosophiae recentioris*, Viena, 1774, care, în fond, nu este o retorică.

14) C. B.R.V. — 105. POVEZUIRE SZAU DUCSERE DE MAENÛ KÛTRÛ CSINSZTE ŞI DIREPTÁTE (adékc) Karte Raendúité szpre Csetánie pÛntu Kopil Romanesti csej cse énvázc é n Skoalele czéle micsi, Buda, 1801.

D. Poenaru, *op. cit.*, poz. 105, p. 100—101

De menționat că tipăritura reprezintă cea de-a III-a ediție, după cele de la Viena: 1777 (I) și 1785 (II). Credem că modelul îl constituie, de asemenea, lucrarea lui I. Felbiger.

15) 701 — II. POVAŢUIRE CĂTRÁ ARITMETICÁ, Buda, 1860, ed. 1.

B.R.V. II — 701, p. 486.

Cartea are ca model lucrarea germană a lui I. Felbiger, *Anleitung zur Rechenkunst*, Buda, 1780.

Nu se cunoaște numele traducătorului în românește, care ar fi probabil, Samuel Micu Klein, ce a profesat matematica la Blaj, în 1772.

De precizat că în această aritmetică apar pentru prima dată fracțiile (fringe-rile). Lucrarea constituie a cincea carte de aritmetică tradusă în românește din Transilvania.

Vezi G. Şt. Andonie, *op. cit.*, p. 100.

16) 899 — III. ARITMETICA / Buda, 1816.

B.R.V. III — 899, p. 139.

Lucrarea reprezintă ediția a II-a a Aritmeticii, Buda, 1806 (B.R.V. II — 701) și nu o lucrare nouă.

Vezi G. Şt. Andonie, *op. cit.*, p. 100.

17) 1162 — III. POVAŢUIRE CĂTRÁ ARITMETICÁ.

B.R.V. III — 1162, p. 402—403.

Lucrarea reprezintă ediția a III-a și nu a II-a (edițiile I — Buda, 1806; II — Buda, 1816 (subl. ns.).

Vezi G. Şt. Andonie, *op. cit.*, p. 100.

LES DÉCRETS ET LES LIVRES DIDACTIQUES IMPRIMÉS POUR L'ENSEIGNEMENT DE LA TRANSYLVANIE ET DE BANAT (1771—1822)

R é s u m é

L'auteur s'occupe, dans cet article, de quelques lois scolaires et de livres didactiques et méthodiques imprimés, qui ont été destinés à l'enseignement élémentaire et secondaire de la Transylvanie et Banat pendant la période de l'absolutisme illuminé et de „Şcoala ardeleană”.

Dans la section „Addenda” s'intègre à la Bibliographie nationale ancienne, un nombre de dix lois scolaires et des livres didactiques, et dans la section „Corrigenda” on ramène en discussion quelques publications didactiques déjà connus, en leurs faisant les unes rectifications et compléments, qui complètent leurs fiche bibliographique.